

ساخت و تعیین ساختار عاملی و پایایی پرسشنامه تحلیل محتوای آشکار رؤیای دانشجویان دانشگاه اراک (MDQ.AU)

سعید موسوی پور^۱، محمد رفیعی^۲، فرزانه غریبی^۳

تاریخ وصول: ۹۳/۱۰/۷

تاریخ پذیرش: ۹۴/۳/۲۳

چکیده

رؤیا به عنوان یک موهبت الهی همواره مورد توجه اندیشمندان بوده است و تلاش برای معنی بخشی و بررسی ابعاد آن همچنان ادامه دارد. هدف پژوهش حاضر ساخت و تعیین ساختار عاملی و پایایی پرسشنامه تحلیل محتوای آشکار رؤیای دانشجویان دانشگاه اراک (MDQ.AU) در سال ۱۳۹۱ بود. برای نیل به این هدف ابتدا با تحلیل محتوای ۵۶۸۸ رؤیای گزارش شده دانشجویان ۷۳ گویه ۵ گزینه‌ای به روش نمره گذاری لیکرت و یک سؤال باز پاسخ طراحی شد. روایی صوری و محتوایی گویه‌ها و مؤلفه‌های پیشنهادی آن توسط متخصصان مورد بررسی و اصلاح قرار گرفت. سپس پرسشنامه با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم بر روی ۱۰۸۴ نفر از دانشجویان دانشگاه اراک اجرا شد. اعتبار پرسشنامه با استفاده از تحلیل عوامل با روش چرخشی از نوع واریماکس بررسی و بر این اساس طی دو مرحله ۱۰ عامل استخراج گردید. این عوامل با توجه به مبانی نظری تحقیق و محتوای سؤالات قرار گرفته روی عوامل و نظر متخصصان تحت عناوین رؤیا با محتوای طبیعت، کابوس، ارتباط، مذهبی، حیوانات، مرگ و بیماری، نیازهای فیزیولوژیک، بازگشت به گذشته، رؤیاهای روشن و آینده - حل مسئله نامگذاری شد. پایایی پرسشنامه نیز به وسیله روش همسانی درونی با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برآورد شد. بر اساس نتایج حاصل، ضرایب آلفای عوامل ۱۰ گانه رضایت‌بخش بود. کوچک‌ترین ضریب آلفا متعلق به عوامل نهم (رؤیای روشن) و دهم (آینده - حل مسئله) برابر با ۰/۶۰۱ هر یک با ۳ گویه و بزرگ‌ترین ضریب آلفا متعلق به عامل اول (طبیعت) برابر ۰/۸۷۱ و ۱۱ گویه بود. ضریب پایایی کل پرسشنامه نیز ۰/۹۴ بود که قابل توجه است. به این ترتیب پرسشنامه نهایی با ۷۰

۱. استادیار گروه روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اراک، ایران (نویسنده مسئول)

s-moosavipour@araku.ac.ir

۲. دانشیار گروه آمار و اپیدمیولوژی، دانشگاه علوم پزشکی اراک، اراک، ایران Rafeie@yahoo.com

۳. دانشجوی دکتری علوم تربیتی، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد اراک، اراک، ایران

gharibiedu@gmail.com

گویه بسته پاسخ و یک گویه باز پاسخ مورد قبول واقع شد. طبق نتایج این تحقیق پرسشنامه MDQ.AU واجد شرایط لازم برای بهره‌گیری به منظور تحلیل محتوای آشکار رؤیای دانشجویان می‌باشد.

واژگان کلیدی: ساختار عاملی، پایایی، تحلیل محتوا، رؤیا

مقدمه

خواب و رؤیا از داده‌های الهی است که همواره در پرده‌ای از رمز و راز نهفته شده و ذهن آدمی را به خود مشغول ساخته است. از زمان‌های قدیم نیز فرآیند رؤیا، اندیشیدن درباره چگونگی پرده برداشتن از برخی ناشناخته‌های وجودی انسان بوده است.

امروزه روان‌شناسان و روان‌پزشکان انتظار ندارند که رؤیاها درباره آینده چیزی به ما بگویند، ولی بعضی رؤیاها را بررسی و تحلیل می‌کنند تا شاید درباره خواب بیننده اطلاعات مناسبی به دست آورند (کالات^۱، ۲۰۰۵، ترجمه سیدمحمدی، ۱۳۸۶). در طول تاریخ نیز افراد زیادی بوده‌اند که نسبت به مفاهیم رؤیاها کنجکاو می‌نشان داده‌اند، مانند جادوگران و خرافه پردازان، حکما و فلاسفه و در قرون اخیر روان‌شناسان و روان‌پزشکان تا آنجا که امروزه بررسی و تحلیل رؤیاها، بخش باارزش و ثابتی از روان‌شناسی تحلیلی^۲ را تشکیل می‌دهد. مطالعات تحلیل محتوا نیز به‌طور عمده نشان می‌دهد محتوای رؤیا با تجارب و افکار بیداری در ارتباط هستند (ومسلی و آنتروپوس^۳، ۲۰۰۵).

«رؤیا^۴ در لغت به معنای آنچه انسان در خواب ببیند، آمده است» (معین، ۱۳۸۲، ص ۱۱۵۳). ویلیام دامهف و آدام اشنايدر^۵ (۱۹۹۸) گزارش داده‌اند: تحلیل رؤیاهای یادداشت شده مردم در درازمدت نشان می‌دهد که در محتوای رؤیاهای هرکسی طی چند ماه یا چند سال همسانی حیرت‌انگیزی وجود دارد، حتی در دو نمونه از طولانی‌ترین رؤیاها که تاکنون تحلیل شده و مدت ۴۰ یا ۵۰ سال طول کشیده بین یافته‌های رؤیا و زندگی بیداری نیز پیوستگی چشم‌گیری وجود دارد طوری که پیش‌بینی علائق و خواسته‌های خواب بیننده را

-
1. Kalat
 2. psychoanalysis
 3. Wemsley & Antrobus
 - 4 dream
 5. Domhoff & Schneider

امکان پذیر می‌سازد. این یافته‌ها می‌رساند که رؤیاهای دارای «معنا» هستند (نقل از براهنی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۲۲۷-۲۲۶).

حوزه جدید تحقیق تجربی^۱ در رؤیاهای که در دهه ۱۹۵۰ با کشف حرکات سریع چشم^۲ (REM) در خواب توسط کلایتمن^۳ و آزرنسکی^۴ آغاز شد، نشان داد آزمودنی‌ها رؤیاهای خود را هنگام بیداری از خواب REM گزارش می‌دهند. این کشف امیدهای بسیاری از پژوهشگران که علل فیزیولوژیکی رؤیا را فهمیده بودند، برانگیخت. هابسون^۵ (۱۹۸۸)، نقل از واتسون، (۲۰۰۳) تخمین زده است هر فرد بزرگسال هر شب حدود دو ساعت خواب می‌بیند، یعنی در هفتادسال متوسط طول زندگی حدود ۵۰۰۰۰ ساعت خواب می‌بیند که معادل ۶ سال است. هرچند بسیاری از تجارب خواب بعد از بیداری فراموش می‌شوند، اما بعد از بیدار شدن در صبح نیمی از افراد تقریباً نیمی از خواب را به یاد می‌آورند. تفاوت‌های فردی در این حوزه بسیار مهم است، درحالی‌که بعضی‌ها هرروز یکی از خواب‌هایشان را به یاد می‌آورند، برخی نیز هیچ چیز را به یاد نمی‌آورند.

علت وجود خواب و مراحل مختلف آن هنوز مشخص نشده، اما معلوم شده است مراکز اصلی خواب و بیداری در ماده مشبک ساقه مغز^۶ قرار دارند و دستگاه فعال کننده صاعد^۷ و هیپوتالاموس نیز در امر خواب مؤثرند. در مورد علت وجود رؤیا و یا خواب دیدن نیز نظرات مختلفی ارائه شده است، به عنوان مثال نظریه دریاچه اطمینان که خواب و رؤیا را عامل تخلیه فشارهای عاطفی دانسته است یا نظریه «فیلتر حافظه» که در آن رؤیا نقش یک صافی را به عهده دارد و یا «نظریه تکاملی» که طبق آن، خواب به تکامل دستگاه عصبی مرکزی کمک می‌کند و یا نظریه روان‌شناسانی چون فروید، یونگ و آدلر (معظمی، ۱۳۷۸).

-
1. empirical research
 2. rapid eye movement
 3. Kleitman
 4. Aserinsky
 5. Hobson
 6. the brain stem
 7. Ascending reticular activating system (ARAS)

در دیدگاه فروید رؤیاها دارای یک محتوای آشکار^۱ (رویدادهای واقعی در رؤیاها و آن چیزی که فرد به‌عنوان رؤیای خود به خاطر می‌آورد) و یک محتوای نهفته یا پنهان^۲ (معنای نمادی این رویدادها یا همان افکار و امیال ناخودآگاه) نیز هستند (فروید، ۱۹۶۱، نقل از دادستان، ۱۳۷۸؛ فروید، نقل از پورباقر، ۱۳۷۸؛ شپارد و کارن^۳، ۱۹۶۴ و شولتز^۴، ترجمه کریمی و همکاران، ۱۳۸۴). فروید رؤیا را «شاهراهی به سوی ناخودآگاه» می‌داند (جان، ترجمه کدیور و جوادی، ۱۳۸۱).

یونگ نیز رؤیا را به منزله شیوه خاص برون‌ریزی «ناهشیاری در سطح هشیاری» می‌داند (یونگ، ۱۹۶۷، نقل از دادستان، ۱۳۷۸). از نظر یونگ رؤیاها باری «کنونی» دارند و «مسیرهای آینده زندگی روانی» را نیز اعلام می‌کنند (دادستان، ۱۳۷۸ و جوانبخت، ۱۳۸۲). از نظر آدلر هدف اساسی رؤیاها عبارت است از کمک به فرد برای حل مشکلات حاضر. رؤیا نشانه‌ای از سبک زندگی و بازتابی از شخصیت آدمی است و از این رو منحصر به خود فرد است (وایس، ترجمه صاحبی و جوادی، ۱۳۸۲).

در تحلیل محتوای رؤیا نیز به ابعاد مختلفی توجه شده است: بسیاری از تحقیقات این نظر را که رؤیاها شرایط دست‌یابی به ساختار شخصیتی را فراهم می‌نمایند، تأیید کرده‌اند (به‌عنوان مثال: بوب^۵، ۲۰۰۴؛ برایان^۶، ۱۹۹۱؛ واتسون، ۲۰۰۱ و ۲۰۰۳).

در قرآن کریم نیز به سه نوع خواب اشاره شده است: ۱- اضطرابات احلام (سوره یوسف، آیه ۴۴) یا خواب‌های فاقد تعبیر، ۲- خواب‌های قابل تعبیر (سوره اسراء، آیه ۶۰ و سوره یوسف، آیات ۵ و ۴۳) و ۳- خواب‌های صریح بدون تعبیر (سوره انفال، آیه ۴۳؛ فتح، ۲۷ و بنا به تفسیری در سوره صافات، آیه ۱۰۲)؛ بنابراین هر سه خواب از «دیدگاه قرآن» دارای اساس می‌باشد (طباطبایی، ج ۱۱، ۱۳۶۳ و خرمشاهی، ج ۱، ۱۳۷۷). همچنین به نظر می‌رسد

-
1. manifest
 2. latent content
 3. Sheppard & Karon
 4. Schultz
 5. Bob
 6. Braian

تغییرات در محتوای رؤیا از یک فرهنگ به فرهنگ دیگر به منحصر به فرد بودن الگوهای فرهنگی مربوط می‌شود (دامهف و اشنایدر^۱، ۲۰۰۴).

شاید بتوان گفت بخش عمده‌ای از محتوای رؤیاها و یا تجارب خواب ما محصول رخدادهای ایام بیداری ما هستند (فیچ و آرمیتاچ^۲، ۱۹۸۹). در برخی تحقیقات عناصر روان رنجوری در تحلیل محتوای رؤیای آزمودنی‌ها به‌عنوان مثال: اضطراب، نگرانی، ترس، حالات عصبی و وحشت‌زدگی نیز از امکان دست‌یابی به مؤلفه‌هایی از روان رنجوری در خواب آزمودنی‌ها حکایت دارد که برای یک درمان‌گر چنین گزارش‌هایی از محتوای رؤیا حائز اهمیت است (واتسون، ۲۰۰۱ و موسوی پور، ۱۳۸۷).

برخی از محققان نیز برای مطالعه عملکرد^۳ رؤیا از محتوای رؤیاها به‌عنوان یک متغیر مستقل^۴ استفاده کرده‌اند. به‌عنوان مثال اسمیت^۵ (۱۹۸۴) ضمن بررسی این موضوع با جمع‌آوری گزارش رؤیاهای ۱۸۷ بیمار بستری‌شده که در حیطه سنی ۲۰ تا ۷۰ سالگی بودند به تحلیل محتوای رؤیای آن‌ها بر اساس وجود یا عدم وجود متغیرهای مرگ^۶، فلج شدن^۷ (معلولیت و قطع عضو)، جدایی^۸، بیماری^۹، گناه^{۱۰}، شرمساری^{۱۱} و سقوط^{۱۲} بر مبنای میزان وقوع تکرار آن‌ها در گزارش از رؤیای افراد پرداخت. در ادامه این نوع تحقیقات، اسمیت (۱۹۸۶) سعی کرد تا با استفاده از تکنیک مصاحبه مرحله‌ای (SIT)^{۱۳} ضمن بررسی معنای رؤیاها، گزارش از رؤیاها را با دقت بیشتر و به‌عنوان یک متغیر مستقل (تأثیرگذار) ارزیابی نماید.

-
1. Domhoff & Schneider
 2. Fitch & Armitage
 3. function
 4. independent variable
 5. Smith
 6. deth
 7. mutilation
 8. seperation
 9. illness
 10. guilt
 11. shame
 12. falling
 13. Staged Interview Technique

کارت رایت و همکارانش^۱ (۲۰۰۶) نیز بر این موضوع تأکید نمودند که رؤیاهای تحت تأثیر روابط هیجانی هنگام بیداری و شرایط سازگاری قبل از خواب قرار دارند. در بسیاری از مدل‌های روانکاوانه و یا عصب‌شناختی^۲ و یا حتی شخصیتی نیز، کابوس به‌عنوان یک تجربه عمومی در محتوای خواب، بیان احساسات را شدت داده و یا به‌عنوان دلیلی بر ظهور آشفتگی‌های روحی روانی است (نیلسن و لوین، ۲۰۰۷).

برخی از تحقیقات نیز درباره محتوا و تجارب رؤیا، حول محور «رؤیای روشن»^۳ است. از نظر بلاگرو و تاکر^۴ (۱۹۹۴) و شردل و ارلیکر^۵ (۲۰۰۴)، رؤیای روشن هنگامی اتفاق می‌افتد که شخصی به هنگام خواب از این که در حال دیدن رؤیاست آگاه می‌شود و این آگاهی خود را حفظ می‌کند، بدون این که بیدار شود و این امر موجب کنترل آگاهانه حوادث یا محتوای رؤیا می‌شود.

در تحقیق دیگری رؤیابین‌ها در محتوای رؤیاهای خود مؤلفه‌هایی چون رؤیاهای روشن، رؤیا با مضامین و محتوای مذهبی، خانواده، اقوام، دوران کودکی و گذشته و کابوس را به‌کرات گزارش دادند (موسوی پور و گلزاری، ۱۳۸۹).

در برخی پژوهش‌ها نیز (به‌عنوان مثال: کرایپنر، جی گر و فیث^۶، ۲۰۰۱ و موسوی پور و گلزاری، ۱۳۸۹) به بررسی رؤیاهای با محتوای روحانی یا معنوی و مذهبی پرداخته‌اند تا به این سؤال پاسخ دهند که آیا می‌توان محتوای مذهبی گزارش‌ها رؤیا را مورد شناسایی و اندازه‌گیری قرارداد؟ برخی محققان نیز عنوان می‌کنند که رؤیاهای با محتوای مذهبی و معنوی به فرد کمک می‌کند تا با استرس‌های روزمره زندگی مقابله نمایند (بالکلی^۷، ۱۹۹۴ و ۱۹۹۵، نقل از فیلیس و پارگامنت^۸، ۲۰۰۲).

-
1. Cart wright & et.al
 2. neurocognitive
 3. Lucid dreaming
 4. Blogrove & Tucker
 5. Scherdl & Erlacher
 6. Kripnner, Jager & Faith
 7. Bulkly
 8. Philips & Pargament

شاید رؤیاها قلمرویی ذهنی برای حل مسائل و تفکر خلاق نیز باشند. رؤیاها گاهی سرمنشأ الهاماتی نیز می‌شوند چون تجارب فعلی و قبلی ما را به شکل بی‌نظیر و خلاقانه به هم پیوند می‌زنند (سانتراک، ۲۰۰۳، ترجمه فیروزبخت، ۱۳۹۰). شاید چنین موضوعی به تجربه برای افراد با تخصص‌های مختلف پیش آمده باشد به‌عنوان مثال یک معلم یا استاد ریاضیات و یا فیزیک و یا دانشجویانی که در رشته‌های مختلف تحصیلی مشغول به کسب دانش هستند ممکن است پس از ناکامی در حل یک مسئله درسی یا علمی خود در خواب به ناگهان راه حل آن مسئله را یافته باشند و یا در همان هنگام از خواب بیدار شوند و با اندکی تأمل و بررسی مسئله حل نشده خود را حل نمایند. هرچند به این نظریه که رؤیاها دارای کاربرد حل مسئله هستند در زمینه‌های روش‌شناختی انتقاداتی وارد شده است (اتکینسون و همکاران، ۲۰۰۰، ترجمه براهنی و همکاران، ۱۳۸۵).

درباره تفاوت‌های جنسیتی در یادآوری رؤیاها نیز تحقیقاتی انجام شده است، از جمله این که زنان تمایل دارند خواب‌ها و رؤیاهای خود را بیشتر از مردان به یادآورند (شردل و پیل، ۲۰۰۳). در تحقیق دیگری معلوم شد تنها ۱۲ درصد از محتوای خواب مردان و ۴ درصد از خواب‌های زنان شامل جنبه‌های جنسی هستند و درصد خواب‌هایی که دارای محتوای آمیزش جنسی است برای آقایان ۳/۴ درصد و برای خانم‌ها یک درصد است (دامهف و اشنايدر، ۲۰۰۴).

همزمان با تحقیقات در حوزه رؤیا و تحلیل محتوای آن تلاش برای ساخت آزمون‌هایی برای عینی ساختن گزارش رؤیاها انجام گرفت. هدف اصلی استفاده از آزمون و پرسشنامه در پژوهش علمی «تعریف کردن متغیرها به صورت عملیاتی و تبدیل فرضیه‌های علمی به بیانات عددی برای آزمون کردن آن‌ها از لحاظ آماری است» (دمینو و دمینو، ۲۰۰۶؛ نقل از سیف، ۱۳۹۰، ص ۳).

«برای تهیه یک پرسشنامه نیز مراحلی لازم است، از جمله تعیین هدف ابزار اندازه‌گیری، تعریف دقیق صفت موردنظر، مقوله‌بندی آن، تهیه تعدادی پرسش متناظر با هر یک از

مقوله‌ها، بررسی روایی^۱ و پایایی^۲ پرسشنامه و درنهایت هنجاریابی آزمون^۳ (آذربایجانی، ۱۳۸۷، ص ۷۶ و سیف، ۱۳۹۰، ص ۴۳).

تجزیه و تحلیل محتوای رؤیا یکی از روش‌های اساسی مورداستفاده در تحقیقات روان‌شناختی رؤیا است (دامهف، ۱۹۹۹، هال و ون دو کاستل^۳، ۱۹۶۶ و شردل، ۲۰۰۸). این روش نیز دارای معیارهای رایج علمی مانند تکرار توسط گروه تحقیقاتی دیگر، ارزیابی قابلیت پایایی و روایی و به حداقل رساندن تعصب آزمونگر است (شردل، ۲۰۱۰).

شاید یکی از مهم‌ترین مطالعات تحلیل محتوای رؤیا توسط کالوین هال (۱۹۴۷) انجام شد. او از این روش برای ساخت نیم‌رخ دقیق از زندگی افراد در بیداری استفاده کرد. چنین مطالعاتی این موضوع را که رؤیای افراد شامل چیزهایی است که در طول بیداری درباره آن‌ها فکر یا تجربه می‌کنند را تأیید می‌کند.

سیستم کدگذاری هال و ون دو کاستل (۱۹۶۶) برای تحلیل محتوای رؤیا در طی یک دوره حدوداً ۲۰ سال توسعه یافته و شامل تجارب نویسندگان با بیش از ۱۰/۰۰۰ گزارش رؤیا می‌باشد. این سیستم شامل نه طبقه اصلی است که به خرده مقیاس‌هایی با بیش از ۳۰۰ گزینه کدگذاری شده تقسیم می‌شود. از جمله طبقات شامل محیط فیزیکی، شخصیت‌ها، تعاملات اجتماعی، فعالیت‌ها، فشارهای محیطی، احساسات و عناصر توصیفی است (نقل از شردل، ۲۰۱۰).

در خصوص ساخت پرسشنامه‌هایی که بر مبنای آن بتوان مؤلفه‌های رؤیاها را مورد تحلیل قرار داد، تلاش‌هایی صورت گرفته است. از جمله واتسون (۲۰۰۱) برای نخستین بار عوامل نسخه مقدماتی ۱۹ موردی پرسشنامه زمینه‌یابی تجارب خواب آیوا (ISES)^۴ را تحلیل نمود. او ۱۰ عامل از عوامل مشخص شده را در یک مقیاس کلی جمع کرد که فراوانی رؤیاهای

-
1. Validity
 2. reliability
 3. Hall, C. and Van de Castel
 4. Iowa Sleep Experiences Surway

بیداری^۱، رؤیاهای واضح^۲، حملات خواب^۳، کابوس‌ها^۴ و رؤیاهای تکراری^۵ را ارزیابی می‌کرد.

نتایج بررسی‌های واتسون (۲۰۰۱) منجر به ایجاد دو مقیاس شد: (۱) تجارب عمومی خواب (GSE)^۶ و (۲) رؤیاهای روشن (LD)^۷. مقیاس نخست، اولین مقیاس مشتق شده از تحلیل عاملی است که دامنه گسترده‌ای از تجارب مرتبط با خواب را می‌سنجد. این مقیاس شامل چندین شاخص رایج حملات خواب (خشک‌زدگی، تصاویر ذهنی پس‌خواب و پیش‌خواب، رؤیاهای سقوط کردن) و مواردی که رؤیاهای سخت و غیرمعمول را منعکس می‌کند (کابوس‌ها، رؤیاهای تکراری، رؤیاهای پیش‌گویانه و رؤیاهایی که رؤیابین در آن می‌میرد) و یک مجموعه از پدیده‌های جالب شبانه (رویدادهای بیداری، احساس حضور کسی که واقعاً وجود ندارد) بود.

واتسون (۲۰۰۱ و ۲۰۰۳)، گیس برچت و مرکل باخ (۲۰۰۶) فسler و همکاران (۲۰۰۶)، شردل (۲۰۰۲) و موسوی‌پور و همکاران (۱۳۸۷)، ضمن استفاده از این پرسشنامه روایی و پایایی مناسب آن را گزارش نموده‌اند.

هرچند پژوهشگران به‌منظور بررسی محتوای رؤیاهای از ابزار یادشده استفاده کردند، اما باوجود رؤیاهای گزارش‌شده خیلی زود مشخص شد که ساخت ابزارها باید متناسب با فرهنگ همان جامعه صورت پذیرد و پرسشنامه‌های موجود هرچند تا حدودی راهگشا در ارزیابی محتوای رؤیا در تحقیقات مشابه هستند، اما مؤلفه‌هایی را از نظر دور داشته‌اند که تنها با ساخت پرسشنامه خاص آن فرهنگ امکان ارزیابی آن‌ها وجود خواهد داشت؛ بنابراین با توجه به محتوای متفاوت رؤیاهای گزارش‌شده در هر فرهنگ و جامعه و نیز وجود مؤلفه‌های متعدد و متفاوت، می‌بایست در جامعه ما نیز به این امر مهم توجه شود. به همین دلیل هدف

-
1. waking dreams
 2. sleepiness
 3. narcolepsy
 4. nightmare
 5. recurring dreams
 6. General Sleep Experience
 7. Lucid Dreaming

پژوهش حاضر نیز عبارت از ساخت و تعیین ساختار عاملی و پایایی پرسشنامه تحلیل محتوای آشکار رؤیای دانشجویان دانشگاه اراک (MDQ.Au)^۱ است.

روش پژوهش

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانشجویان دانشگاه اراک در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ بود که مطابق اطلاعات موجود در زمان انجام پژوهش حدود ۵۹۰۸ نفر بوده است که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم، تعداد ۱۱۰۰ نفر به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند.

برای اجرای پژوهش و تهیه پرسشنامه معتبر، با استفاده از ادبیات تحقیق و منابع روان‌شناسی و بررسی پژوهش‌های مرتبط با چگونگی ساخت آزمون‌ها، ابتدا نتایج تحلیل محتوای ۵۶۸۸ رؤیای دانشجویان و مؤلفه‌های به‌دست‌آمده، مورد بررسی قرار گرفت (موسوی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷، موسوی‌پور و گلزاری، ۱۳۸۹، موسوی‌پور و همکاران، ۱۳۹۰؛ واتسون ۲۰۰۱ و ۲۰۰۳). هدف عمده از بررسی این مطالعات، استخراج مواردی بود که مؤلفه‌های اصلی فرم مقدماتی پرسشنامه در دست تهیه این پژوهش را تشکیل دادند. در مجموع ۷۴ ماده یا گویه برای بررسی مقدماتی پرسشنامه محقق ساخته تحلیل محتوای آشکار رؤیای دانشجویان دانشگاه اراک (MDQ.AU) در نظر گرفته شد. این ۷۴ ماده (۷۳ گویه و یک عبارت باز پاسخ) پس از چند بار بازنگری توسط متخصصان در مؤلفه‌هایی با محتوای طبیعت، کابوس، ارتباط، مذهبی، حیوانات، مرگ و بیماری، نیازهای فیزیولوژیک، بازگشت به گذشته، رؤیای روشن و آینده - حل مسئله به‌عنوان مواد اولیه پرسشنامه MDQ.AU مشخص شد. پرسشنامه برای هر گویه یا عبارت دارای ۵ گزینه به‌صورت طیف لیکرت: هرگز، به‌ندرت (کمتر از یک‌بار در سال)، گاه‌گاهی (چند بار در سال)، بارها (چند بار در ماه) و به‌طور منظم (چند بار در هفته) می‌باشد. این پرسشنامه ابتدا به یک گروه ۴۷ نفری از دانشجویان داده شد تا ابهامات و اشکالات احتمالی آن مشخص شود. پس از بررسی مقدماتی، پرسشنامه با ۷۴ سؤال در اختیار نمونه ۱۱۰۰ نفری از دانشجویان قرار گرفت. پس

از پاسخ‌گویی تعداد ۱۶ پرسشنامه به علت نقص تکمیل اطلاعات کنار گذاشته شد و در نهایت اطلاعات ۱۰۸۴ پرسشنامه تکمیل شده به رایانه انتقال و مبنای تحلیل‌های آماری قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

به منظور دستیابی به هدف پژوهش و برای تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل «مؤلفه‌های اصلی»^۱ با استفاده از روش «چرخشی»^۲ از نوع «واریماکس»^۳ و بررسی نمودار «اسکری»^۴ استفاده شد. برای بررسی کفایت نمونه‌گیری محتوای پرسشنامه MDQ.AU، ابتدا از نسبت یا اندازه کفایت نمونه‌گیری کیزر - می - یر - اولکین (KMO)^۵ استفاده شد. میزان کفایت نمونه‌گیری برای مقیاس برابر ۰/۹۴ محاسبه شد. به منظور اطمینان از این که همبستگی بین مواد آزمون در جامعه برابر صفر نیست، از آزمون کرویت بارتلت استفاده شد (جدول ۱).

جدول ۱. برآورد کفایت حجم نمونه‌گیری	
آزمون کفایت حجم نمونه‌گیری کیزر - می - یر - اولکین	۰/۹۴
آزمون بارتلت و تقریب خی دو	۲۴۱۰۴/۹۹۲
درجه آزادی	۲۶۲۸
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰۱

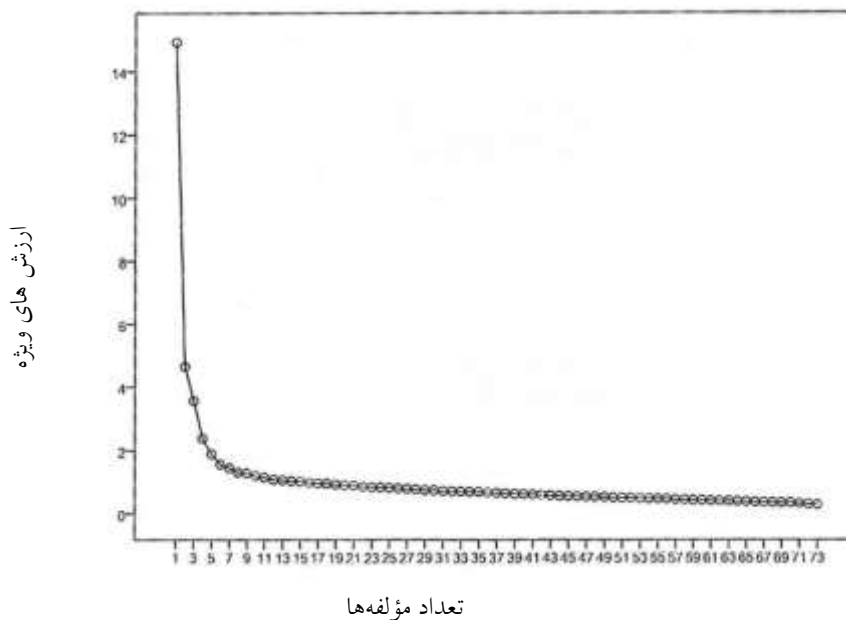
پس از اطمینان از کفایت نمونه‌گیری محتوای مقیاس و معناداری ماتریس همبستگی داده‌ها به منظور بررسی ساختار عاملی پرسشنامه MDQ.AU، از روش تحلیل عاملی به شیوه مؤلفه‌های اصلی استفاده شد. برای تعیین این که پرسشنامه از چند عامل اشباع شده است، شاخص‌های ۱- ارزش ویژه و ۲- نسبت واریانس تبیین شده توسط هر عامل ۳- نمودار ارزش‌های ویژه یا طرح شیب‌دار کتل (اسکری) و ۴- تعداد عوامل مفروض مورد توجه قرار گرفت.

1. principal componet
2. rotation
3. Varimax
4. Scree plot
5. Kaiser- Meyer – Olkim of sampling adequacy

مشخصه‌های آماری اولیه که با اجرای تحلیل مؤلفه‌های اصلی به دست آمد نشان داد که ارزش ویژه ۱۵ عامل بزرگ‌تر از ۱ است و میزان تبیین واریانس مشترک بین متغیرها برای این ۱۵ عامل بر روی هم ۵۴ درصد کل واریانس متغیرها بود (جدول ۲).

جدول ۲. شاخص‌های آماری اولیه سؤال‌های پرسشنامه MDQ.AU از طریق تحلیل مؤلفه‌های اصلی

عوامل	ارزش ویژه	درصد تبیین واریانس	درصد تراکمی واریانس تبیین شده
۱	۱۴/۹۱۷	۲۰/۴۳۴	۲۰/۴۳۴
۲	۴/۶۴۱	۶/۳۵۸	۲۶/۷۹۲
۳	۳/۵۵۷	۴/۸۷۲	۳۱/۶۶۴
۴	۲/۳۷۶	۳/۲۵۵	۳۴/۹۱۹
۵	۱/۸۷۶	۲/۵۷۰	۳۷/۴۸۹
۶	۱/۵۵۶	۲/۱۳۱	۳۹/۶۲۰
۷	۱/۴۴۰	۱/۹۷۲	۴۱/۵۹۲
۸	۱/۳۰۲	۱/۷۸۴	۴۳/۳۷۶
۹	۱/۲۷۱	۱/۷۴۱	۴۵/۱۱۶
۱۰	۱/۱۸۷	۱/۶۲۶	۴۶/۷۴۳
۱۱	۱/۱۳۴	۱/۵۵۴	۴۸/۲۹۷
۱۲	۱/۰۷۱	۱/۴۶۷	۴۹/۷۶۴
۱۳	۱/۰۵۲	۱/۴۴۱	۵۱/۲۰۵
۱۴	۱/۰۲۴	۱/۴۰۳	۵۲/۶۰۸
۱۵	۱/۰۱۰	۱/۳۸۳	۵۳/۹۹۱

نمودار ۱. نمودار اسکری و نتایج تحلیل عاملی اولیه پرسشنامه (جهت تأیید عوامل ۱۵ گانه)

هر یک از عامل‌ها با توجه به محتوا نامگذاری شد. این تحلیل عاملی در دو مرحله صورت گرفت. در مرحله اول، تمامی گویه‌ها وارد تحلیل شدند که طی آن ۷۳ گویه در ۱۵ ساختار عاملی خالص بارگذاری شد. در مرحله دوم، گویه‌های بارگذاری شده در هر یک از ۱۵ ساختار عاملی، جداگانه مورد تحلیل قرار گرفت. پس از اطمینان از مناسبت و کفایت ماتریس همبستگی، می‌توان تحلیل عاملی را آغاز نمود.

جدول ۳. ماتریس چرخش (واریماکس) مؤلفه‌ها (روش تحلیل عاملی اکتشافی برای بررسی ساختار عاملی مقیاس به شیوه مؤلفه‌های اصلی)

مؤلفه اول عامل	مؤلفه‌ها گریه
عامل ۱۵	۰/۴۳۲
عامل ۱۴	۰/۵۰۱
عامل ۱۳	۰/۶۴۰
عامل ۱۲	۰/۶۷۵
عامل ۱۱	۰/۳۹۲
عامل ۱۰	۰/۵۸۴
عامل ۹	۰/۴۱۷
عامل ۸	۰/۳۷۰
عامل ۷	۰/۴۸۹
عامل ۶	۰/۴۹۰
عامل ۵	۰/۶۵۷
عامل ۴	
عامل ۳	
عامل ۲	

مؤلفه‌ها گریه	۲۵		
مؤلفه اول عامل	۲۷		
عامل ۲	۴۹	۰/۴۱۸	۰/۶۱۵
عامل ۳	۵۷	۰/۴۱۹	۰/۵۷۷
عامل ۴	۵۸	۰/۴۱۸	۰/۴۷۲
عامل ۵	۱۶	۰/۴۶۹	۰/۴۶۹
عامل ۶	۳۴	۰/۶۰۹	۰/۶۰۹
عامل ۷	۵۵	۰/۶۰۹	۰/۶۰۹
عامل ۸	۱۷	۰/۶۳۷	۰/۶۳۷
عامل ۹	۱۴	۰/۴۴۳	۰/۴۴۳
عامل ۱۰	۶۱	۰/۴۳۷	۰/۴۳۷
عامل ۱۱	۵۴	۰/۶۸۳	۰/۶۸۳

مؤلفه اول عامل	۴۵		
مؤلفه‌ها گروه	۵۲	۰/۴۵۳	
عامل ۱۵			۴۴
عامل ۱۴			
عامل ۱۳			
عامل ۱۲			
عامل ۱۱			
عامل ۱۰			
عامل ۹			
عامل ۸			
عامل ۷			
عامل ۶	۰/۵۸۸		۴۴
عامل ۵		۰/۳۷۱	۶۶
عامل ۴		۰/۲۴۸	۶۴
عامل ۳		۰/۶۱۳	۶۳
عامل ۲		۰/۴۱۱	۴۱
		۰/۴۸۶	۳۳
		۰/۴۵۱	۳۲
		۰/۶۰۰	۳۰
		۰/۵۰۰	۷۳
		۰/۶۸۱	۶۸
		۰/۲۱۵	۵۶

۶۰	۰/۴۸۹
۷۰	۰/۴۵۲
۷۱	۰/۵۸۵
۱۳	۰/۳۸۹
۳۵	۰/۶۱۱
۵۱	۰/۶۴۴
۵۳	۰/۵۲۹
۶۵	۰/۴۳۲
۷۲	۰/۳۱۸
۴	۰/۵۰۹
۲۱	۰/۵۸۲
۲۳	۰/۴۸۸
۴۷	۰/۳۹۴
۵۹	۰/۵۱۵
۲	۰/۸۸۶

مؤلفه‌ها گویه	۲۲	
مؤلفه اول عامل	۴۶	۰/۶۳۴
عامل ۲		
عامل ۳		
عامل ۴		
عامل ۵		
عامل ۶		
عامل ۷		
عامل ۸		
عامل ۹		
عامل ۱۰		۰/۶۳۴
عامل ۱۱		
عامل ۱۲		
عامل ۱۳		
عامل ۱۴		
عامل ۱۵		
۹	۶۲	۰/۶۳۷
۱۰	۲۹	۰/۶۲۴
۵۰	۸	۰/۶۵۵
۱۵		
۴۰		
۶۷		
۱۱		
۳۶		
		۰/۵۲۲
		۰/۶۵۵
		۰/۵۴۶
		۰/۶۵۴
		۰/۵۱۲
		۰/۳۸۰
		۰/۵۹۷

۶۸۱/۰	۴۷
۰/۳۱۴	۴۶
۰/۴۲۳	۲۴
۰/۵۶۹	۲۸
۰/۵۱۴	۶۹
۰/۳۹۵	۱۲
۰/۳۷۹	۲۰
۰/۴۰۰	۲۸

برای برآورد پایایی پرسشنامه MDQ.AU نیز از روش محاسبه آلفای کرونباخ استفاده
 باشد. این ضریب برای ۷۳ سؤال ۰/۹۴ بود. همچنین پایایی پرسشنامه برای کلیه عوامل در دو
 مرحله نیز مورد بررسی قرار گرفت.

الف) تعیین ضریب پایایی پرسشنامه برای ۱۵ عامل اولیه به دست آمده که مقدار این
 ضریب برای سؤال‌های مربوط به هر یک از عوامل در جدول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. ضرایب پایایی پرسشنامه MDQ.AU برای ۱۵ عامل اولیه

عوامل	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	یازدهم	دوازدهم	سیزدهم	چهاردهم	پانزدهم
تعداد سؤال‌ها	۹	۶	۸	۹	۷	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
ضرایب پایایی	۰/۸۱۲	۰/۶۳۸	۰/۷۷۱	۰/۶۸۸	۰/۷۶۹	۰/۷۵۳	۰/۷۷۱	۰/۶۰۹	۰/۶۰۱	۰/۶۰۳	۰/۶۱۳	۰/۴۳۳	۰/۴۲۷	۰/۴۴۱	۰/۴۴۱

ب) با توجه به همخوانی و یا عدم همخوانی گویه‌ها با عوامل خود و یا سایر عوامل و نیز برآورد پایایی (آلفای کرونباخ) مجدد و حذف برخی گویه‌ها، تعیین ضریب پایایی پرسشنامه MDQ.AU برای نسخه اصلی (با ده عامل) و برای تمام سؤال‌ها و نیز عوامل تشکیل دهنده مقیاس محاسبه شد (جدول ۵).

جدول ۵. عوامل، تعداد گویه‌ها و ضرایب آلفای کرونباخ برای هر یک از عوامل ده‌گانه پرسشنامه

MDQ.AU			
عوامل	شماره گویه	محتویات برخی گویه‌ها	تعداد گویه‌ها
عامل اول: طبیعت	۵	خواب فصل‌های سال (بهار، تابستان، پاییز و زمستان) را دیده‌ام.	۱۱
	۶	خواب آب (دریا، رودخانه، چشمه و...) را دیده‌ام.	
	۴۸	خواب ریزش برف، باران و... را دیده‌ام.	
عامل دوم: کابوس	۳۲	خواب دیده‌ام در حال خفه شدن هستم.	۱۵
	۳۰	خواب‌های آشفته و نامفهوم دیده‌ام.	
	۳۳	خواب دیده‌ام در حال شکنجه شدن (عذاب دیدن) هستم.	
عامل سوم: ارتباط	۱۷	خواب دوستان و اطرافیان خود را دیده‌ام.	۶

		۱۸	خواب ارتباط با خانواده و بستگانم (از قبیل دیدار، صحبت کردن و...) را دیده‌ام.	
		۵۷	خواب دانشگاه، اساتید، مدرسه و... را دیده‌ام.	
		۵۶	خواب فرشتگان، معصومین و یا افراد مقدس را دیده‌ام.	
۰/۸۱۱	۹	۱۵	خواب اماکن مذهبی (مساجد، حرم ائمه معصوم، امامزاده و...) را دیده‌ام.	عامل چهارم: رؤیاهای مذهبی
		۶۷	خواب دیده‌ام در حال انجام اعمال مذهبی (روزه گرفتن، نماز، قرآن خواندن و...) هستم.	
۰/۷۷۳	۷	۴۵	خواب حیوانات اهلی (گاو، گوسفند و...) را دیده‌ام.	عامل پنجم: حیوانات
		۷۰	خواب آبیان (ماهی، دولقین، نهنگ و...) را دیده‌ام.	
۰/۷۲۱	۷	۵۱	خواب مرگ خود را دیده‌ام.	عامل ششم: مرگ و بیماری
		۶۵	خواب دیده‌ام که دچار حادثه (تصادف و...) شده‌ام.	
۰/۶۱۰	۵	۴۷	خواب خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها (مانند آب، غذا، شیرینی و...) را دیده‌ام.	عامل هفتم: نیازهای فیزیولوژیک
		۲۴	خواب‌هایی درباره مسائل جنسی دیده‌ام.	
۰/۶۵۹	۴	۲	خواب دوران کودکی خود را دیده‌ام.	عامل هشتم: بازگشت به گذشته
		۵۸	اتفاقاتی که در گذشته رخ داده است را در خواب دیده‌ام.	
۰/۶۰۱	۳	۸	هنگام خواب دیدن از این که خواب می‌بینم، آگاهم.	عامل نهم: رؤیای روشن
۰/۶۰۱	۳	۹	خواب‌هایی را دیده‌ام که در آینده اتفاق افتاده‌اند.	عامل دهم: آینده - حل مسئله

به این ترتیب بر پایه ماتریس به دست آمده از چرخش واریماکس (جدول ۳، ۴ و ۵) مجموعه سؤالاتی که به طور مشترک با یک عامل همبسته بود، تشکیل یک عامل یا پاره تست را می‌دهند که به شرح زیر استخراج و نام گذاری شد:

عامل اول: در عامل اول تعداد ۱۱ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای طبیعت» تعیین شد. لازم به ذکر است گویه ۴۳، ابتدا در مؤلفه ۱۳ تعیین شد اما به دلیل عدم همخوانی صوری و پایایی پایین در آن مؤلفه (آلفای برابر ۰/۴۳) به عامل اول اضافه شد، پایایی به ۰/۸۱۱ افزایش یافت. همچنین گویه ۶۱ ابتدا در مؤلفه دوم تعیین شد، اما به دلیل عدم همخوانی صوری و پایایی پایین تر (۰/۶۳۱) به عامل اول اضافه شد، پایایی به ۰/۸۱۸ افزایش یافت.

عامل دوم: در عامل دوم تعداد ۱۵ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای کابوس» تعیین شد. عبارت ۳۲ ابتدا در عامل پنجم تعیین شد اما به دلیل همخوانی صوری و محتوایی بیشتر به عامل دوم اضافه شد. همچنین عبارت ۳۸ نیز ابتدا در مؤلفه ۱۴ تعیین شد اما به دلیل پایایی پایین در آن مؤلفه (۰/۴۲) و همخوانی صوری و محتوایی به عامل دوم اضافه شد، پایایی به ۰/۷۹۲ افزایش یافت.

عامل سوم: در عامل سوم تعداد ۶ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای ارتباط» تعیین شد. مؤلفه سوم ابتدا با ۸ گویه مشخص شد که به دلیل عدم همخوانی صوری و محتوایی و حذف دو گویه ۱۴ و ۵۸ این عامل با ۶ گویه و پایایی بالاتر (۰/۷۳۱) مشخص شد.

عامل چهارم: در عامل چهارم تعداد ۹ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای مذهبی» تعیین شد. ابتدا مؤلفه چهارم با ۶ گویه مشخص شد و پس از افزودن ۳ گویه مؤلفه دوازدهم به دلیل همخوانی صوری و محتوایی و نیز پایایی بیشتر (۰/۸۱۱) عامل چهارم با ۹ عبارت مشخص شد.

عامل پنجم: در عامل پنجم تعداد ۷ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای حیوانات» تعیین شد. از مؤلفه ششم عبارت ۵۲ به دلیل عدم همخوانی صوری و محتوایی حذف و عبارات ۲۱ و ۵۹ به دلیل همخوانی صوری و محتوایی بیشتر به آن اضافه شد به این ترتیب عامل پنجم با پایایی بالاتر (۰/۷۷۳) مشخص شد.

عامل ششم: در عامل ششم تعداد ۷ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای مرگ و بیماری» تعیین شد. به این ترتیب مؤلفه تعیین شده هفتم (جدول ۴) به مؤلفه ششم و پایایی ۰/۷۲۱ تبدیل شد.

عامل هفتم: در عامل هفتم تعداد ۵ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای نیازهای فیزیولوژیک» تعیین شد. در این عامل که قبلاً مؤلفه هشتم بود، ابتدا عبارات ۲۱ و ۵۹ به دلیل عدم همخوانی صوری و محتوایی حذف و به مؤلفه پنجم اضافه شد و با افزودن عبارات ۲۴ و ۶۹ به دلیل همخوانی صوری و محتوایی بیشتر تحت عنوان عامل هفتم با پایایی بالاتر مشخص شد (۰/۶۱۰).

عامل هشتم: در عامل هشتم تعداد ۴ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای بازگشت به گذشته» تعیین شد. این مؤلفه که قبلاً (جدول ۴) با ۳ عبارت، مؤلفه نهم را با پایایی ۰/۶۰۶ تشکیل می‌داد با افزودن عبارت ۵۸ به دلیل همخوانی صوری و محتوایی بالاتر و با ضریب پایایی بیشتر (۰/۶۵۹) به عنوان عامل هشتم مشخص شد.

عامل نهم: در عامل نهم تعداد ۳ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای رؤیای روشن» تعیین شد. این ۳ عبارت که قبلاً (جدول ۴) در مؤلفه دهم تعیین شده بود، به عنوان عامل نهم با ضریب پایایی ۰/۶۰۱ مشخص شد.

عامل دهم: در عامل دهم تعداد ۳ گویه قرار گرفت و با عنوان «رؤیا با محتوای آینده و حل مسئله» تعیین شد این ۳ عبارت که قبلاً (جدول ۴) در مؤلفه یازدهم تعیین شده بود به عنوان عامل دهم و با ضریب پایایی ۰/۶۰۱ مشخص شد.

همچنین گویه‌های ۱۴ (خواب دیده‌ام که عصبانی هستم) و ۲۸ (رؤیاهایم تکراری هستند) به عنوان دو عبارت جداگانه مشخص شد که این امر به ویژه در ارتباط با گویه ۲۸ در سایر پرسشنامه‌های مرتبط با رؤیا نیز مشاهده شده است (به عنوان مثال پرسشنامه ISES واتسون ۲۰۰۱ و ۲۰۰۳). گویه ۲۰ (خواب دیده‌ام که به اشیایی مانند درخت، سنگ و... تبدیل شده‌ام) نیز به دلیل عدم همخوانی با سایر عوامل حذف شد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر ساخت و تعیین ساختار عاملی و پایایی پرسشنامه تحلیل محتوای آشکار رؤیای دانشجویان دانشگاه اراک (MDQ.AU) بود. برای ساخت این پرسشنامه در مرحله اول تحقیقات انجام شده در زمینه تحلیل محتوای رؤیا که به صورت گزارش رؤیاها و تحلیل آن‌ها و یا اجرای آزمون‌های رؤیا در قالب پرسشنامه‌های در دسترس مورد بررسی قرار گرفتند (به‌عنوان مثال: هال، ۱۹۴۷؛ هال و ون دو کاستل، ۱۹۶۶؛ واتسون، ۲۰۰۱ و ۲۰۰۳؛ موسوی‌پور، ۱۳۸۷ و موسوی‌پور و گلزاری، ۱۳۸۹). هدف عمده از بررسی این مطالعات، استخراج مواردی بود که در این تحقیقات به منظور تحلیل محتوای رؤیا به کاررفته بود. مواد استخراج شده از این تحقیقات، مواد و مؤلفه‌های اصلی فرم مقدماتی پرسشنامه در دست تهیه این پژوهش را تشکیل دادند. هرچند پرسشنامه داخلی مناسب و یا هم‌ارز وجود نداشت و پرسشنامه‌های خارجی نیز در بسیاری موارد متناسب با شرایط جامعه ما نبود، تلاش شد تا بعضی مواد با توجه به شرایط ویژه فرهنگی و ارزشی جامعه ما تهیه شود.

دستیابی به هدف پژوهش طی دو مرحله انجام شد:

الف) تعیین ساختار عاملی پرسشنامه MDQ.AU. به منظور تحلیل عوامل پرسشنامه MDQ.AU، ابتدا روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی به کار گرفته شد (جدول ۲). این روش به جستجوی ساختاری می‌پردازد که واریانس کل مجموعه سؤال‌ها را تبیین می‌کند. سپس به منظور تشخیص عامل‌های احتمالی که زیربنای آزمون را تشکیل می‌دهند، از روش چرخش واریماکس استفاده شد (جدول ۳). برای تعیین این مطلب که پرسشنامه از چند عامل معنادار اشباع شده است، سه شاخص عمده مورد توجه قرار گرفت (۱) ارزش ویژه (۲) نسبت واریانس تبیین شده توسط هر عامل و (۳) نمودار ارزش‌های ویژه که آزمون اسکری یا آزمون شیب‌دار کتل نامیده می‌شود (نمودار ۱). طی دو مرحله و بر اساس تحلیل داده‌ها، ساختار عاملی پرسشنامه MDQ.AU با ده عامل و ۷۰ عبارت (و یک سؤال باز پاسخ) مشخص شد. این عوامل با توجه به مبانی نظری تحقیق و محتوای سؤالات تحت عناوین زیر طبقه‌بندی گردید:

۱- رؤیا با محتوای طبیعت ۲- رؤیا با محتوای کابوس ۳- رؤیا با محتوای ارتباط ۴- رؤیا با محتوای مذهبی ۵- رؤیا با محتوای حیوانات ۶- رؤیا با محتوای مرگ و بیماری ۷- رؤیا با محتوای نیازهای فیزیولوژیک ۸- رؤیا با محتوای بازگشت به گذشته ۹- رؤیا با محتوای رؤیاهای روشن و ۱۰- رؤیا با محتوای آینده - حل مسئله.

همچنین در ادامه و با تحلیل محتوای پاسخ‌های داده‌شده به یک سؤال باز پاسخ (در صورتی که محتوای خواب شما علاوه بر موارد ذکر شده در پرسشنامه شامل موارد دیگری می‌باشد، موارد را به صورت موضوعی ذکر نمایید) حتی‌الامکان با حذف موارد تکراری، خواب‌هایی با عنوان زیر گزارش شد: خواب باردار شدن، خواب عریان بودن، خواب گریستن، خواب‌های ادامه‌دار، خواب خدا را دیدن و گفتگو با او، خواب از پله افتادن، خواب آدم مهمی مثل رئیس جمهور شدن، خواب بیمار شدن، خواب خفگی در آب، خواب سفر به مکان‌های ناآشنا و دیدن افراد ناشناس، دیدن خواب‌هایی که تعبیر داشته‌اند، خواب دندان‌ها را به هم فشردن، خواب دیدن عذاب، سرگردانی در خواب، افتادن دندان‌ها، خواب تبدیل شدن به حیوانات.

از این میان دیدن خواب‌های بی‌معنی و مبهم و نیز این موضوع که خواب‌هایم را به یاد نمی‌آورم، بیش از سایر موارد از سوی رؤیابین‌ها گزارش شده است. ضمن آن که موارد بسیار دیگری نیز در پاسخ سؤال باز پاسخ داده‌شده بود که مشابه آن در عبارات پرسشنامه وجود داشت. مطالعات تحلیل محتوا محکم‌ترین مدارک را برای آنچه گاهی «فرضیه پیوستگی رؤیا» نامیده می‌شود، فراهم آورده است و این مطلب که رؤیاها می‌توانند بازتاب تجارب، افکار و عقاید زندگی در بیداری باشند مورد تأیید قرار گرفته است. چنان‌که هال (۱۹۴۷) از روش تحلیل محتوای رؤیا، برای ساخت نیم‌رخ از زندگی افراد در بیداری استفاده کرد.

ومسلی و آنتروپوس (۲۰۰۵) نیز معتقدند از تحلیل محتوا می‌توان برای نشان دادن این که ما درباره چیزهایی رؤیا می‌بینیم که در زندگی بیداری برای ما مهم هستند، استفاده کرد. پژوهش‌های دیگری نیز تلاش داشته‌اند تا محتوای آشکار رؤیاها را به منظور دسترسی به عوامل و مؤلفه‌های رؤیا مورد تحلیل و بررسی قرار دهند (به‌عنوان مثال: هال و ون دو کاستل، ۱۹۶۶؛ واتسون ۲۰۰۱ و ۲۰۰۳؛ شردل، ۲۰۱۰)؛ اما به نظر می‌رسد دستیابی به مجموعه

عوامل یکسان بر اساس تحلیل محتوای آشکار رؤیاهای نیازمند تحقیقات بیشتری است، زیرا گزارش‌های رؤیا به شدت تحت تأثیر شرایط محیطی، فرهنگی، ارزشی، اخلاقی، اجتماعی و حتی ویژگی‌های شخصیتی و روانی هر فرد می‌باشد.

ب) تعیین روایی و پایایی پرسشنامه MDQ.AU. پس از تحلیل محتوای آشکار رؤیاهای تعیین مؤلفه‌ها و گویه‌های پیشنهادی، روایی صوری و محتوایی توسط صاحب‌نظران مورد بررسی قرار گرفت. از ۱۵ عامل استخراجی اولیه مطابق آنچه آمد، ۱۰ عامل برای نامگذاری و اصلاح نهایی مجدداً در اختیار متخصصان قرار گرفت. تعدادی از عبارات حذف و یا تغییر یافت و در نهایت پرسشنامه با ۷۰ گویه بسته پاسخ (حذف یک گویه و باقی ماندن دو گویه با محاسبه جداگانه) و یک گویه باز پاسخ مورد قبول واقع شد.

همچنین در این پژوهش برای برآورد پایایی پرسشنامه MDQ.AU، ضرایب آلفای کرونباخ محاسبه شد (جدول ۵). نتایج ضرایب آلفای کرونباخ در نهایت برای عامل‌های ده‌گانه نشان داد که این ابزار از همسانی درونی قابل قبولی نیز برخوردار است و پایایی (آلفای کرونباخ) همه زیرمقیاس‌های آن نیز قابل قبول می‌باشد (بین ۰/۶۰۱ و ۰/۸۱۷). به این ترتیب که کوچک‌ترین ضریب آلفا متعلق به عامل‌های نهم (رؤیای روشن) و دهم (آینده و حل مسئله) برابر با ۰/۶۰۱ هر یک با ۳ گویه و بزرگ‌ترین ضریب آلفا متعلق به عامل اول (طبیعت) برابر ۰/۸۱۷ با ۱۱ گویه بود؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت پرسشنامه تحلیل محتوای آشکار رؤیا (MDQ. AU) در نمونه خود از پایایی و همسانی درونی قابل قبولی نیز برخوردار است. به این ترتیب هر چند پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی از جمله محدود شدن به دانشجویان دانشگاه اراک و نیز لحاظ نکردن جنسیت روبرو بوده است و تعمیم نتایج به گروه‌های سنی، قومی و مذهبی دیگر باید با احتیاط صورت گیرد، اما از این پرسشنامه با توجه به احراز شرایط علمی آن می‌توان به عنوان یک ابزار و مقیاس معتبر در تحقیقات کاربردی باهدف تحلیل محتوای آشکار رؤیای افراد به‌ویژه دانشجویان استفاده کرد، مانند بررسی وضعیت محتوای آشکار رؤیاهای دانشجویان و تشخیص احتمالی وجود مشکلات روحی و روانی آنان، رابطه محتوای رؤیاهای آشکار با متغیرهایی مانند سلامت روانی و خلاقیت یا مقایسه محتوای رؤیاهای آشکار میان گروه‌های مختلف دانشجویان پسر و دختر.

منابع

- آذربایجان، مسعود. (۱۳۸۷). *مقیاس سنجش دین‌داری، تهیه و ساخت آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- اتکینسون، ریتا ال. اتکینسون، ریچارد سی. ادوارد ای و همکاران. (۲۰۰۰). *متن کامل زمینه روان‌شناسی هیلگارد* (ترجمه محمدنقی براهنی و همکاران، ۱۳۸۵). تهران: رشد.
- جان. (۱۳۸۱). *شخصیت، نظریه و پژوهش*، ترجمه محمدجعفر جوادی، پروین کدیور. تهران: آیتز.
- جوان‌بخت، آرش. (۱۳۸۲). *رؤیاهای ما چه می‌گویند (مفهوم و کاربرد رؤیاهای در روان‌شناسی تحلیلی)*. تهران: میترا.
- خرم‌شاهی، بهاء‌الدین. (۱۳۷۷). *دانشنامه قرآن و قرآن‌پژوهی*. (جلد اول). تهران: دوستان.
- دادستان، پریخ. (۱۳۷۸). *روان‌شناسی مرضی تحولی از کودکی تا بزرگسالی*. (جلد دوم). تهران: سمت.
- سانتراک، جان. (۲۰۰۳). *زمینه روان‌شناسی سانتراک* (جلد اول)، ترجمه مهرداد فیروزبخت، (۱۳۹۰). تهران: رسا.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۰). *ساختن ابزارهای اندازه‌گیری متغیرهای پژوهشی در روان‌شناسی و علوم تربیتی، آزمون و پرسشنامه*. تهران: دیدار.
- شولتز، دوان. (بی‌تا). *نظریه‌های شخصیت*، ترجمه یوسف کریمی و همکاران، (۱۳۸۴). تهران: ارسباران. (تاریخ انتشار به زبان اصلی ندارد).
- طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۶۳). *تفسیر المیزان*. (جلد یازدهم)، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. تهران: بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی با همکاری مرکز نشر فرهنگی رجاء و امیرکبیر.
- فروید، زیگموند. (بی‌تا). *تعبیر خواب و بیماران روانی*. ترجمه ایرج پورباقر، ۱۳۷۸. تهران: آسیا.
- کالات، جیمز. (۲۰۰۵). *روانشناسی عمومی*، ترجمه یحیی سید محمدی، ۱۳۸۶. تهران: روان.
- معظمی، داود. (۱۳۷۸). *مقدمات نوروسایکولوژی*. تهران: سمت.

معین، محمد. (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی معین (جلد دوم). تهران: سی گل.

موسوی پور، سعید. (۱۳۸۷). رابطه روایت از رؤیا و مؤلفه‌های تجارب خواب با ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان دانشگاه اراک. رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی.

موسوی پور، سعید، گلزاری، محمود، دلاور، علی و اسکندری، حسین. (۱۳۹۰). رابطه بین روایت از رؤیا و مؤلفه‌های تجارب خواب با ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان دانشگاه اراک. فصلنامه مطالعات روان‌شناسی بالینی، ۲، ۹۱-۶۷.

موسوی پور، سعید و گلزاری، محمود. (۱۳۸۹). تحلیل رؤیا روشی برای شناخت و درمان از نگاه قرآن و روان‌شناسی، ویژه‌نامه دانشگاه علوم پزشکی اراک، ۴ (۲)، ۱۱۷-۱۲۷.

وایس، لی‌لی. (بی‌تا). کاربرد تحلیل رؤیا در روان درمانی. ترجمه علی صاحبی و منصور حکیم جوادی، ۱۳۸۲. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

- Blagrove, M. and Tucker, M. (1994). Individual differences in locus of control and the reporting of lucid dreaming. *Personality and Individual Differences*, 6 (16), 981-984.
- Bob, P. (2004). "Dissociative process, multiple personality, and dream functions". *American Journal of psychotherapy*, 58 (2), 139-149.
- Brain, J. (1991). "Personality variables and attitudes to ward dream experiences. *Journal of psychology*, 125(1), 5-27.
- Cartwright, R. Agargum, M. Y. and Kirkby, J. (2006). Relation of dream to waking concerns. *Psychiatry Research*, 141, 261-270.
- Domhoff, G. W, and Schneider, A. (2004). *Studying dreams content using the search engine and dream archive on dreambank. net*. Paper presented to the meetings of the American Psychological Society, Chicago.
- Domhoff, G.W. (1999). New directions in the study of dream content, using the Hall and Van de castle coding system. *Dreaming*, 5 (9), 115-137.
- Fassler, O. Knox, J. and Lynn, SJ. (2006). The Iowa Sleep Experiences Survey: Hypnotizability, absorption, and dissociation. *Personality and Individual Differences*, 41, 675-684.
- Fitch, T. and Armitage, R. (1989). Variations in cognitive style among high and low frequency dream recallers. *Personality and Individual Differences*. 8 (10), 869-875.
- Giesbrecht. T. and Merkelbach, H. (2004). Subjective sleep experiences are related to dissociation. *Personality and Individual Differences*, 7 (37), 1341-1345.

- Hall, C. and Van de Castle, R. (1966). *Content analysis of dreams*. New York: Appleton- Century- Crofts.
- Hall, C. (1947). Diagnosing personality by the analysis of dream. *Abnormal and Social Psychology*, 42, 68-79.
- Krippner, S. Jager, C. and Faith, L. (2001). Identifying and utilizing spiritual content dream reports. *Dreaming*, 3 (11), 127 - 147.
- Nielsen, T. and Levin, R. (2007). Nightmares: A new neurocognitive model. *Sleep Medicine Reviews*, 11, 295-310.
- Phillips, R. E. and Pargament, K, I. (2002). The sanctification of dreams: Prevalence and implications. *Dreaming*, 3(12), 141-153.
- Schredl, M. and Erlacher, D. (2004). Lucid dreaming frequency and personality. *Personality and Individual Differences*, 7(37), 1463-1473.
- Schredl, M. (2002). Dream recall frequency and openness to experiences: a negative finding. *Personality and Individual Differences*, 33, 1285-1289.
- Schredl, M. and Piel, E. (2003). Gender differences in dream recall: data from four representative German samples. *Personality and Individual Differences*, 5(35), 1185-1189.
- Schredl, M. (2008). Laboratory references in dreams: Methodological problem and/or evidence for the continuity hypothesis of dreaming? *Dream Research*, 1, 3-6.
- Schredl, M. (2010). Dream content analysis: Basic principles, *Dream Research*, 1(3), 65-73.
- Sheppard, E. and Karon, B. (1964). Systematic studies of dreams: relationship between the manifest dream and association to the dream elements. *Comprehensive Psychiatry*, 5 (5), 335-344.
- Smith, R. C. (1984). The meaning of dreams: The need for a standardized dream report. *Psychiatry Research*. 13, 267-274.
- Smith, R. C. (1986). Studying the Meaning of Dreams: Accurate definition of the independent variable. *Biological Psychiatry (BIOL Psychiatry)*, 11(21), 989-996.
- Wamsley, E. J. and Antrobus, J. (2005). A new beginning for empirical dream research [Review of the book *The Scientific Study of Dream*]. *American Journal of Psychotherapy*, 119(1), 129-135.
- Watson, D. (2001). Dissociations of the night: Individual differences in sleep-related experiences and their relation to dissociation and schizotyp. *Journal and Abnormal psychology*, 110(4), 526-535.
- Watson, D. (2003). To dream perchance to remember: individual differences in dream recall. *Journal of personality and Individual Differences*, 34(7), 1271-1286.